

Schisoki

1925—1975

HANNAH ARENDT
MARTIN HEIDEGGER

Schizozi

1925–1975

și alte documente

editate de
URSULA LUDZ

traducere din germană de
CATRINEL PLEȘU și CĂTĂLIN CIOABĂ

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Traducerea textelor în versuri de Martin Heidegger: Bogdan Mincă
Traducerea poemelor de Hannah Arendt: Ioana Pârvulescu

Redactor: Georgeta-Anca Ionescu
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

Tipărit la Tipografia Real

Hannah Arendt–Martin Heidegger,
Briefe 1925–1975 und andere Zeugnisse
© Vittorio Klostermann GmbH – Frankfurt am Main – 1998

© HUMANITAS, 2007, 2017, pentru prezenta ediție românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Arendt, Hannah

Scrisori 1925–1975 și alte documente / Hannah Arendt, Martin Heidegger;
ed. de Ursula Ludz; trad. din germană de Catrinel Pleșu, Cătălin Cioabă;
trad. versurilor de Ioana Pârvulescu și Bogdan Mincă. –
București: Humanitas, 2017

Index

ISBN 978-973-50-5637-7

I. Heidegger, Martin

II. Ludz, Ursula (ed.)

III. Pleșu, Catrinel (trad.)

IV. Cioabă, Cătălin (trad.)

V. Pârvulescu, Ioana (trad.)

VI. Mincă, Bogdan (trad.)

821.112.2

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372 743 382 / 0723 684 194

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Traducerea volumului de față s-a făcut după originalul german (Hannah Arendt–Martin Heidegger, *Briefe 1925–1975 und andere Zeugnisse*, ediția a II-a), apărut în anul 1999 la editura Vittorio Klostermann din Frankfurt pe Main. A fost consultată, de asemenea, versiunea franceză (*Lettres et autres documents 1925–1975*, trad. Pascal David, Gallimard, Paris, 2001).

În alcătuirea volumului a fost urmată structura ediției germane, în care textul scrisorilor este separat de notele (foarte detaliate) incluse în secțiunea de *Anexe*. Însă editoarea germană nu marchează în textul scrisorilor locurile comentate de ea în note. Pentru a-l ajuta pe cititorul român, am semnalat prin asterisc (*) acele locuri pentru care am socotit că lectura explicațiilor din *Anexe* este indispensabilă.

Cele câteva note de traducere au fost adăugate în subsolul paginilor și trimiterea la ele a fost marcată cu cifre (1,2,3...), în vreme ce notele de subsol ale editoarei germane au fost semnalate cu litere (a, b, c...).

Titlurile de lucrări la care se face referire în textul scrisorilor au fost redată direct în limba română în cazurile în care aceste lucrări există deja în traducere românească. Pentru celelalte scrieri, traducerea titlurilor a fost pusă imediat după titlul original și poate fi, de asemenea, aflată în note și în listele din anexe cu lucrările celor doi autori.

Privitor la importanța volumului de față pentru înțelegerea biografiei celor doi parteneri de dialog, trimitem cititorul

la postfața detaliată a editoarei volumului german, Ursula Ludz.

Data fiind dificultatea transpunerii în românește a acestui volum, editura a trebuit să recurgă la competențele diferite ale mai multor traducători. De aceea, actuala versiune românească este rodul unor eforturi conjugate. Astfel, Bogdan Mincă, traducător familiarizat cu ermetismele transpuse în poezie ale limbajului heideggerian, a preluat sarcina deosebit de dificilă de a oferi o variantă românească a textelor în versuri ale lui Martin Heidegger. Experiența sa de traducătoare a liricii germane clasice a recomandat-o pe Ioana Pârvulescu ca traducător al poemelor Hannei Arendt din secțiunea suplimentară, precum și al câtorva poeme de Rilke și Trakl aflate în note sau în textul scrisorilor.

Terminologia filozofică heideggeriană, care apare foarte adesea în textul corespondenței de față, a fost redată în limba română urmând traducerile deja existente.

O primă variantă de traducere a întregului volum a fost dată de Catrinel Pleșu. O formă ulterioară, obținută prin introducerea și omologarea terminologiei filozofice, precum și printr-o revenire asupra textului ca atare al corespondenței și al notelor, îi aparține lui Cătălin Cioabă. În sfârșit, o ultimă confruntare cu originalul a corespondenței din secțiunea „Prima vedere“ și a celor mai importante scrisori din celelalte secțiuni a fost făcută, împreună, de Gabriel Liiceanu și Cătălin Cioabă.

SCRISORI
1925–1975

PRIMA VEDERE

*1. Martin Heidegger
către Hannah Arendt*

10. II. 1925

Dragă domnișoară Arendt,

În seara asta simt nevoia să vă fiu iarăși aproape, pentru a vorbi inimii dumneavoastră.

Aș vrea ca între noi totul să fie simplu, limpede și neprefăcut. Numai atunci vom fi demni de faptul că ne-a fost dat să ne întâlnim. Că ați devenit studenta mea, iar eu profesorul dumneavoastră*, acest lucru nu a făcut decât să prilejuiască ceea ce ni s-a întâmplat.

Niciodată nu voi putea spera că îmi veți aparține, însă de acum înainte veți face parte din viața mea, iar ea, grație dumneavoastră, va căpăta o nouă forță.

Nu știm niciodată ce anume, prin ființa noastră, putem deveni pentru ceilalți. Și totuși, chibzuind bine, ne putem da seama în ce măsură putem ajunge să avem un efect distructiv asupra lor și să devenim o frână pentru ei.

Pe ce drum are să apuce tânăra dumneavoastră viață – acest lucru rămâne, desigur, o taină. Să ne înclinăm, așadar, în fața ei. Iar încrederea mea în dumneavoastră are ca unic țel să vă ajute să vă rămâneți credincioasă dumneavoastră înșivă.

Faptul că v-ați pierdut – cum spuneți – „neliniștea“ dovedește că v-ați găsit suprema intimitate, ființa dumneavoastră de față în toată puritatea ei. Iar cândva veți înțelege și veți fi

recunoscătoare – firește, nu mie – că vizita pe care ați făcut-o în „ora de consultație“¹ a fost pasul decisiv, un pas care v-a scos de pe acel drum ce sfârșește în cumplita singurătate a celui care se dedică cercetării științifice. Doar un bărbat este în stare să îndure această singurătate, și aceasta doar atunci când i-a fost dat să cunoască chinul și, totodată, nebunia de a fi creator.

„Bucurați-vă!“ – acestea vor fi cuvintele cu care am să vă întâmpin de-acum înainte.

Și numai bucurându-vă veți deveni acea femeie care poate să dea bucurie și în preajma căreia totul devine bucurie, dar deopotrivă ocrotire, liniște, respect și recunoștință în fața vieții.

Și numai astfel veți fi pregătită cum se cuvine pentru a vă însuși tot ceea ce poate și trebuie să vă ofere Universitatea. Numai astfel veți putea lucra autentic și serios, dar nu cu acea încrâncenare cu care multe dintre femei fac știință, ajungând într-o bună zi să-și piardă tot acest zel, devenind neajutorate și nemairămânând credincioase lor însele.

Și tocmai atunci când o femeie ajunge să aibă o activitate spirituală proprie, lucrul cel mai important rămâne păstrarea femininului original în tot ceea ce are el mai propriu.

Să păzim așadar ca pe un dar, în interiorul nostru cel mai adânc, faptul că ne-a fost dat să ne întâlnim. Să nu ajungem să desfigurăm acest dar, căzând pradă autoamăgirilor pe care viața, în exuberanța ei, le aduce cu sine. Altfel spus, să nu ne

¹ În această „oră de consultație“ a început totul. Știm cum s-au petrecut lucrurile, deoarece camaradul de atunci al Hannei Arendt, Hans Jonas, a împărtășit confidențele pe care Hannah i le-a făcut la acel moment. La sfârșitul unei zile, studenta s-a dus să-și vadă profesorul, în cadrul unei ore de consultație, în biroul acestuia. Seara începuse să coboare, dar Heidegger nu aprinde lumina. După o vreme, Hannah se ridică să plece și atunci are loc următoarea scenă: „Dintr-odată, a căzut în genunchi în fața mea. M-am aplecat și, din poziția în care se afla, a ridicat brațele spre mine și mi-a luat capul în mâini. M-a sărutat și i-am întors sărutul. (Hans Jonas, *Amintiri din convorbirile cu Rachel Salamander*, apud Laure Adler, *Dans les pas de Hannah Arendt*, Gallimard, Paris, 2005, p. 49).

imaginăm că așr fi vorba de o diafană prietenie între două suflete, care nu e, de altfel, nicicând posibilă între oameni.

Nu pot și nu vreau să despart ochii dumneavoastră plini de credință și chipul dumneavoastră atât de drag de încrederea curată, de bunătatea și de puritatea ființei dumneavoastră de fată.

Însă, în felul acesta, darul prieteniei noastre se transformă într-o obligație, iar noi se cuvine să fim la înălțimea ei. Și tot ea mă face să-mi cer iertare pentru faptul că, în timpul plimbării noastre, mi-am pierdut o clipă cumpătul.

În orice caz, aș vrea să vă mulțumesc și, sărutând fruntea dumneavoastră pură, să fac ca ceva din limpezimea ființei dumneavoastră să treacă asupra scrisului meu.

Bucurați-vă, buna mea Hannah!

Al dumneavoastră,

M. H.

2. *Martin Heidegger* *către Hannah Arendt*

21. II. 1925

Dragă Hannah,

De ce oare, dintre toate posibilitățile date ființei umane, iubirea este pe departe cea mai bogată și de ce, pentru cei care ajung să o trăiască, ea devine o dulce povară? Deoarece, iubind, ajungem să ne transformăm în ceea ce iubim, rămânând totuși noi înșine. Atunci dorim să-i mulțumim cumva ființei iubite, dar orice am face nu găsim nimic care să exprime pe de-a-ntregul recunoștința noastră.

Nu putem aduce drept mulțumire decât propria noastră ființă. Iubirea transformă nevoia de a mulțumi în fidelitate

față de noi înșine și în credință necondiționată în celălalt. Iar în felul acesta iubirea își sporește în mod permanent propriul ei mister.

Apropierea nu este aici decât faptul de a fi în extrema depărtare față de celălalt. Numai că această depărtare nu șterge nici o clipă contururile, ci, dimpotrivă, îngăduie unui „tu“ să-și reveleze – în deplină transparență, dar scăpând totuși oricărei înțelegeri – prezența sa nemijlocită. Irumperia prezenței celuilalt în viața noastră este ceva ce nici o minte nu poate pricepe. Un destin omenesc se dăruie altui destin omenesc, iar a te pune în slujba iubirii curate înseamnă a păstra această dăruire de sine la fel de vie precum în ziua dintâi.

Ce s-ar fi întâmplat dacă m-ai fi întâlnit în cel de-al treisprezecelea an al vieții tale sau dacă totul s-ar fi petrecut abia peste zece ani – în zadar ne frământăm mintea cu așa ceva. Nu, totul s-a întâmplat acum, în momentul în care viața ta se pregătește în liniște pentru a se împlini în viața de femeie, când trebuie să iei cu tine mai departe tot ce ține de viața ta de fată – toate presimțirile, aspirațiile, avântul și veselia –, acestea urmând să rămână izvorul binelui, credinței și frumuseții, izvorul neconținutei dăruiri feminine.

Și ce am eu de făcut în acest moment decisiv al vieții tale?

Să am grijă ca nimic din tine să nu fie distrus; ca tot ceea ce a fost greu și dureros în trecutul tău să se transfigureze; ca tot ceea ce este străin de tine și s-a nimerit să ți se întâmple să piară din viața ta.

Posibilitățile date ființei feminine, în mediul în care te afli, sunt cu totul altele decât crede simpla „studentă“ și mult mai favorabile decât poate ea bănui. Nici o critică sterilă nu trebuie să te atingă și orice negare venită de pe poziții de superioritate trebuie să se lovească de tine ca de o stâncă.

Fie ca masculinul, căruia îi e proprie interogarea, să fie în stare să învețe – din întâlnirea cu ceea ce este pură dăruire – adevărata venerație; fie ca orice preocupare îngustă să aibă

de învățat – din întâlnirea originară cu ființa feminină în întregul ei – ce înseamnă vastitatea lumii.

Curiozitatea, flecăreala și vanitățile academice nu vor putea fi stârpite niciodată; numai femeia este chemată, prin felul în care ea *este*, să dea noblețe vieții spirituale libere.

Când va începe noul semestru, luna mai va fi venit deja; liliacul se va revărsa peste vechile ziduri, pomii în floare își vor legăna crengile în grădinile tainice – iar tu, îmbrăcată într-o rochie diafană de vară, vei intra pe poarta cea veche. Serile de vară vor pătrunde în odaia ta și vor face ca sufletul tău tânăr să vibreze de toată seninătatea calmă a vieții noastre. În curând se vor trezi la viață florile pe care mâinile tale dragi le vor culege și mușchiul din inima pădurii, prin care vor păși visele tale pline de încântare.

Și în curând nu va trebui oare, în singuraticile mele plimbări, să salut munții? Căci ei te vor întâmpina cândva cu liniștea stâncilor lor, în ale căror contururi ființa ta, în măreția ei, se regăsește toată. Voi ajunge și la lacul dintre munți pentru ca, de pe povârnișul cel mai abrupt al văii, să privesc în jos, în liniștilele lui adâncuri.

Al tău,
M.

3. Martin Heidegger cătref Hannah Arendt

27. II. 1925

Dragă Hannah,

Daimonicul m-a izbit din plin. Rugăciunea tăcută a mâinilor tale dragi și fruntea ta luminoasă au vegheat asupra-mi, transfigurând totul cu feminitatea lor.

Nicicând nu mi s-a mai întâmplat așa ceva.

Pe drumul de întoarcere, în ploaia torențială, mi-ai apărut încă și mai frumoasă și măreață. Mi-aș fi dorit să cutreier noapți în șir cu tine alături.

Acceptă cărticica alăturată ca *simbol* al recunoștinței mele. Fie ca ea să îți aducă aminte, totodată, de semestrul ce tocmai a trecut.

Te rog, Hannah, mai spune-mi câteva cuvinte. Nu te pot lăsa să pleci așa.

Înainte de călătorie ai să fii prinsă cu tot felul de treburi. Însă cuvintele tale nu trebuie să fie multe și nici „frumos“ scrise.

Ci așa cum scrii tu. Numai să fie scrise de *tine*.

Al tău,
M.

Mă bucur atât de mult pentru mama ta.*

*4. Martin Heidegger
către Hannah Arendt*

Freiburg, 2 martie 1925

Dragă H.,

Pe verso vei vedea drumul nostru de urcuș.* Tocmai am petrecut două ore frumoase cu Husserl.*

Te salut cu drag,
M.

5. *Martin Heidegger*
cătrefe *Hannah Arendt*

6. III. 1925

Te salut cu drag.
M.
Urmează scrisoare.

6. *Martin Heidegger*
cătrefe *Hannah Arendt*

Todtnauberg, 21. III. 1925

Dragă Hannah,

Aici sus a venit iarna în toată splendoarea ei și astfel am putut face excursii minunate, care mi-au redat vigoarea.

De o săptămână m-am apucat însă din nou de lucru și ne pregătim încă de pe acum să ne întoarcem pe data de 24 martie.

Mă gândesc adesea ce bine ar fi dacă și tu ai putea să te odihnești așa cum m-am odihnit eu aici sus. Singurătatea munților, liniștea pe care o are viața celor de la munte, faptul de a te simți atât de aproape de soare, de furtună, de cer, simplitatea urmei lăsate pe zăpadă, dispărând încet-încet pe panta largă – toate astea țin sufletul departe de orice fragmentare a existenței și de orice uzură mentală.

Aici este așadar ținutul bucuriei pure. Nu mai ai nevoie cătuși de puțin de „lucruri interesante“. Munca are, în acest loc, ritmul regulat al loviturilor tăietorului de lemne, ce se aud undeva departe.

Ce mult mi-ar fi plăcut să te pot lua cu mine aici, atunci când, „din întâmplare“, mi-ai ieșit în cale, ca să-ți iei încă o dată rămas-bun.

Știam însă totodată cu câtă bucurie așteptai excursia pe care urma să o faci în vacanță. Așa că m-am simțit liniștit în ceea ce te privește, chiar dacă nu e zi în care să nu-mi doresc să ai parte de odihnă. Cred că ai atâta nevoie să treci peste tot ce a însemnat semestrul trecut, peste toate supărările, săcăielile, neplăcerile și necazurile care l-au însoțit, învingându-le pe toate prin propriile tale resurse interioare.

Am citit cu mare bucurie că Lichtenstein* a fost din nou la tine. În timpul serilor Husserl*, lucrul neplăcut era zelul artificial cu care fiecare încerca să iasă în evidență cu orice preț. Cu atât mai mult m-am bucurat de tine și de cum stăteai cuminte în colțul tău. Cu Lichtenstein mi-a făcut cel mai mult plăcere să discut. Acum, că nu mai vine, s-ar putea să renunț la aceste întâlniri de seară în componența lor actuală. Însă mi-ar plăcea ca un anumit tip de „cerc“ să devină tradițional pentru noi. Reușita lui ar depinde mai puțin de temele alese spre discuție, cât de oamenii potriviți. Așa cum ți-am mai spus, la vară vreau să-i adun din nou pe „tineri“.* Și aș dori să-i pregătesc în așa fel încât, împreună cu ei, să cutez o nouă ispravă. Adesea îmi revin în minte semestrele de la Freiburg*; multe dintre încercările mele de acolo au fost imature și pripite – însă munca de profesor mă absorbea cu totul, pe când acum trebuie să trag de studenți ca să le bag ceva în cap. Știu că asta nu poate să dureze. Pe de altă parte, munca autentică trebuie să se desfășoare întotdeauna în singurătatea care e proprie interogării.

Începând cu această iarnă, Marburgul mi se pare mai prietenos și pentru prima oară mă bucur că mă întorc.

În așteptarea venirii tale, munții, pădurile și vechile grădini se vor împodobi cu ce au mai frumos. Și poate că, atunci, va fi izgonit și spiritul paralizant care mi s-a părut încă de la început că domnește în locul acela.

Dar poate că stagnarea este ceva curent în universitățile noastre. Ce mi se povestește acum despre Freiburg este de

asemenea îngrijorător. Însă, chiar și așa, ce e acolo e poate mai valoros decât multele lucruri care „se întâmplă“ la Berlin.

Oare aveți și voi parte de o iarnă întârziată? Sau ai plecat la mare? Am căutat peste tot titlul exact al corespondenței recent apărute dintre Rahel și Alexander von der Marwitz.* Degeaba. Exemplarul de la bibliotecă era împrumutat. Simt o mare nevoie să pot citi fără nici o obligație. Dar zadarnic încerc să-mi fac timp. Acum mă chinui cu conferințele de la Cassel, care, pentru moment, au o structură prea greoaie. A face lucrurile mai ușoare este, în filozofie, o ocupație tare stranie: cu cât devin mai simple, cu atât rămân mai enigmatice. Pe de altă parte, nici nu aș vrea să fac publicul să creadă că filozofia poate da un răspuns la întrebările lui.

Ceea ce îmi doresc este să clarific deosebirea dintre formarea concepțiilor despre lume și cercetarea filozofică cu adevărat științifică, referindu-mă la problema concretă a esenței și a sensului istoriei. Însă, ce-i drept, această clarificare nu se poate realiza decât folosind concepte cu adevărat științifice. Așa se face că, atunci când țin conferințe pentru „marele public“, cercetările mele devin o pură absurditate pentru el. Dar m-am angajat să fac asta și trebuie ca, de bine, de rău, să o scot cumva la capăt.

Între 24 și 27 martie sunt la Husserl, la Freiburg, și mă bucur de pe acum că voi petrece acele zile. Pe urmă voi merge în regiunea mea natală (Meßkirch, Baden), unde voi rămâne până pe 3 aprilie. N-ai vrea să-mi trimiți o scrisoare acolo și să-mi povestești cum ți-ai petrecut vacanța?

Când aud în jurul cabanei vuietul furtunii, mă gândesc la „furtuna“ noastră. Alteori îmi vine în minte plimbarea noastră liniștită de-a lungul râului Lahn sau îmi petrec momentele de răgaz cufundat în visare. În fața ochilor îmi apare atunci imaginea fetei intrate prima oară în biroul meu, îmbrăcată într-o haină de ploaie, cu pălăria trasă adânc pe ochii

mari și senini, dând răspunsuri sfioase și scurte la toate întrebările. Pe urmă transpun această imagine asupra ultimei zile din semestru – și știi, atunci abia, că viața este istorie.

Cu dor,
Al tău,
Martin

*7. Martin Heidegger
către Hannah Arendt*

24. III. 1925

Dragă Hannah,

Cel mic* s-a accidentat în timp ce schia, așa că planurile mele de călătorie s-au dat peste cap. Are o întindere de ligament și trebuie să stea la pat aici, sus. Îți voi da un semn în următoarele zile, dacă totuși plec la Meßkirch. S-ar putea să rămânem la Freiburg mai mult decât am prevăzut.

Te salut cu drag,
Al tău, Martin

CUPRINS

<i>Notă asupra ediției</i>	5
----------------------------------	---

SCRISORI ȘI ALTE DOCUMENTE DIN ANII 1925–1975

Prima vedere	9
Re-vederea	77
Toamna	173
Epilog	301

ANEXE

Note la documentele 1–186	307
Documente suplimentare din fondurile Arendt și Heidegger	417
Postfața editoarei	437

LISTE ȘI INDEXURI

Abrevieri / lucrări citate prin abrevieri	457
Lucrări de Hannah Arendt la care se face referire în volum	461

Lucrări de Martin Heidegger	
la care se face referire în volum	467
Lista documentelor tipărite	483
Index de nume proprii	493